

УДК 930.1

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ЯК ЧИННИК ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Олександр ДЕРГАЧОВ (Кіровоград)

У публікації розглядаються проблеми історії українського народу в інтерпретації В. Винниченка через призму антропоцентризму внутрішніх та зовнішніх факторів людської діяльності.

Ключові слова: антропоцентризм, людина, релігія, народ, натовп, колектив, ендогенні та екзогенні фактори, колектократія, конкордизм.

В публикации рассматриваются проблемы истории украинского народа в интерпретации В. Винниченка в контексте антропоцентризма внутренних и внешних факторов человеческой деятельности.

Ключевые слова: антропоцентризм, человек, религия, народ, толпа, коллектив, эндогенные и экзогенные факторы, коллектократия, конкордизм.

The problems of history of Ukrainians in V. Vynnychenko's interpretation through anthropocentrism of internal and external factors of human activity have been determined in the paper.

Key words: anthropocentrism, person, religion, nation, crowd, community, endogene and exogene factors, collectocracy, concordism.

Розумова обдарованість, здобуті постійною самоосвітою знання стали для Володимира Винниченка спонукальною підставою для пошуків першопричин розуміння ролі антропоцентризму – внутрішнього світу людини та її творіння зовнішнього світу релігії в історії буття українського народу. Впродовж усього життя на сторінках своїх творів, статей та в щоденнику Володимир Винниченко стверджував власну історіософську позицію, зокрема стосовно ендогенних та екзогенних факторів розвитку української історії: особистості, релігії та прагнення індивідууму до свободи.

У сучасних дослідженнях відомих українських істориків В. Солдатенка та С. Кульчицького спадщина Володимира Винниченка розглядається, насамперед, у контексті досліджуваних проблем еволюції його поглядів та діяльності в політичній сфері [10]. Загальну оцінку історіософії Володимира Винниченка дав дослідник О. Удот [16]. Джерелом значної кількості розвідок творчості й діяльності є тематичні Всеукраїнські конференції, присвячені видатній постаті, які традиційно проводяться на його малій батьківщині [14]. На жаль, серед численних монографій та публікацій немає наукових розвідок, у яких би предметно вивчалися історіософські погляди Володимира Винниченка в контексті дослідження ролі людини, її прагнення до свободи та

релігії в історії, містився б критичний аналіз впливу людини та релігії на історичний процес українського народу.

У цій публікації акцентується увага на вивченні творчої спадщини Володимира Винниченка через інтерпретацію політиком ролі внутрішнього світу людини та світосприйняття релігії як основи її творіння.

Антропоцентричні історіософські погляди Володимира Винниченка, зокрема на роль внутрішнього світу людини та релігії, знайшли своє втілення в щоденникових записах та в епістолярії з провідною інтелігенцією того часу; у публіцистиці: “Одвертий лист дрібного буржуа“, “В чем наша сила“, “Новооткрытый народ“ та на сторінках літературних творів: “Голота“, “Солдатики“, “Вічний імператив“; у працях історичного, політологічного та філософського характеру: “Відродження нації“, “Заповіт борцям за визволення“, “Конкордизм“.

Володимир Винниченко був переконаний, що творцем історії є народ, а джерелом народу є людина, яка може існувати в колективі або в натовпі. Окремо взята людина, колектив і натовп в історії українського народу відіграють вагомую роль, бо саме ці історичні елементи є основою історичного процесу людства, підкреслював Володимир Винниченко [6, с. 285].

Перебуваючи під впливом теорії трансценденталізму І. Канта, Володимир Винниченко стверджував, що формування метафізичних інтенцій у свідомості людини багато в чому зумовлене чинником смерті. Людина – єдина серед живих істот, яка усвідомлює свою тимчасовість, конечність і яка болісно осмислює цю фатальну подію. Володимир Винниченко підкреслював невідповідність ідеалу дійсності, неймовірної складності людини як істоти соціальної й водночас безмежно індивідуалістичної, здатної на безоглядну самопожертву й шалений егоцентризм: “Від чого у людей утворюється зневага до людності, утворюється переконання, що людина взагалі мерзотна істота? Вже ж не через те, що людськість або величезна більшість цієї людськості справді така гідка“ [6, с. 345].

Появу вищезазначеного явища Володимир Винниченко пояснював через обґрунтування так званої концепції “Я“ людина“, яку зводив до наступного:

1. Психічні зміни, агресивна й насильницька поведінка, застосовувалася для забезпечення свого існування, що призвело до гіпертрофії людського “Я“, окремих особистостей, соціальних класів та народів, які виявляли агресію стосовно українства та інших народів світу: “Читати українську історію треба з бромом... як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи вірніше: пів державного) існування, що одгризалась на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія – ряд безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг...“ [6, с. 285].

2. Нагромадження багатств за рахунок утиску людини людиною створював надмірний егоїзм, який, у свою чергу, породжував стан соціальної

та економічної нерівності, витворення нової моралі людей, заснованої вже на нових ненормованих умовах життя й на нових психічних станах. Тому такі стани, котрі раніше не могли бути в первісних людей як, наприклад, суперництво, заздрість, ворожнеча, боротьба, жорстокість, підступництво, насильництво, почали виникати як закономірні явища й ставати немовби нормальними, природними, законними. Усі перераховані явища, на думку Володимира Винниченка, стали ще однією причиною кривди й горя українського народу.

Володимир Винниченко був твердо переконаний у тому, що неможливо досягти перебудови морального світу людства, насильства, брехні, експлуатації засобами тієї ж брехні, несправедливості. Усвідомлював він також, що і в революцію йшли з різними цілями: одні, щоб дійсно послугувати людям, інші – щоб на загальному фоні боротьби піднятися над тією масою знедолених, добитися задоволення своїх інтересів або влади, влаштувати своє власне життя [15, с. 20–25].

Людина є джерелом історичного процесу, а засобом здійснення цього процесу є колектив та натовп. Тому Володимир Винниченко цілком логічно порушує проблему ролі колективу та натовпу в історії українського народу.

Співвідношення колективу й людини Володимир Винниченко випробував у творах “Голота” та “Вічний імператив”. Процес погодження колективу й людини можливий без насильництва, лише через глибоке самовдосконалення людини з розумним використанням законів природи (так званий “Вічний імператив”): “Інтереси нормального індивіда... та інтереси колективу зовсім не протилежні... Навпаки, як і всі інші сили в людині, так і ці дві, завжди намагаються бути в гармонії, в погодженні одного з одним... Інтерес колективу... стає настільки особистим інтересом, що відділити себе від колективу вже немає можливості”. Отже, вічний імператив – це віковичний природній закон відносин індивіда та колективу, злиття інтересу “Я” з інтересом “Ми” без будь-якого примусу. Цей імператив є варіантом всесвітнього закону рівноваги й погодження сил [13, с. 75–80].

На думку Володимира Винниченка, колектив як елемент історичного процесу, може в будь-який момент трансформуватися в натовп. Першопричини, що зумовлюють трансформацію колективу в натовп, Володимир Винниченко шукає у внутрішньому світі кожної окремої людини. Така тенденція яскраво простежується в його ранніх творах “Солдатики” та “Студент”.

Дії натовпу пояснюються Володимиром Винниченком через програмування психіки кожної людини. Для натовпу весь світ поділений на своє і чуже, маркований за принципом “однодумець – ворог”. Тільки в такому просторі може рухатися “лінійна” думка юрби. У такій ситуації формується гомогенна оцінка, яка й програмує колективні дії. Тому натовп завжди рухається в танатологічному напрямі, бездумно й жорстоко вирішує долю

людини. Її одномоментний вибух, спровокований певною ситуацією, зазвичай швидко втрачає свій запал [9, с. 9–10].

Підтвердження своїм переконанням стосовно ролі натовпу в історії Володимир Винниченко побачив у Першій світовій війні та участі в ній українства. Він уважав, що класичним початком війни в біполярному суспільстві, де головним аргументом під час розв'язання громадянських конфліктів виступає сила, трансформована в насильство над “іншим”, змінюється статус сили маси – з латентного стану вона переходить у фазу активну – це, у свою чергу, відкриває шлях до зміни форм суспільного буття, що й засвідчив подальший хід історії.

Специфіка психології натовпу залежить від психологічного складу кожної особистості, стверджував Володимир Винниченко, яка є частинкою натовпу. Таким чином, натовп – це сукупність особистостей, кожна з яких має різний психологічний склад, залежно від чого залежить хід тих чи інших історичних явищ.

Володимир Винниченко був переконаний, що людина як елемент колективу та натовпу програмується певною ідеологією, що забезпечує історичний процес. Вагому роль у програмуванні людини, колективу та натовпу, на думку Володимира Винниченка, відіграє релігія.

Людина і релігія – ці поняття для Володимира Винниченка були чимось особливим, наштовхували його на роздуми взаємозалежності біологічної істоти та її ідеологічного творіння.

Різні дослідники закидають Володимирі Винниченку, що він атеїст, що у своїх творах проповідував безбожництво. Атеїзм Володимира Винниченка питання не дискусійне, він був чітко окресленим раціоналістично-критичною добою панування європейського раціоналізму й просвітництва.

Головну причину бід і трагедій людського суспільства українського народу Володимир Винниченко вбачав у духовності та свідомості людини, що формувалися під впливом релігії: “Треба пам'ятати про велику роль попівства, яке так само цілком стоїть за інтереси пануючих класів і за охорону існуючого ладу” [2, с. 177]. Таким чином, Володимир Винниченко наголошує на тому, що віра видумана людством лише для того, щоб закріпити владу панівних класів та народів.

У заповідях православної релігії Володимир Винниченко вбачає ідеологію, яка не сприяє розвитку українського народу: “Від чого у людині утворюється зневага до людськості. Виною, мені здається, вбиті нам з пелюшок ідеалістично-церковний погляд на людей... Ідеологічний-релігійний погляд на людей підриває з дитинства у нас ґрунт під ногами. Цей погляд вчить нас таких речей, які не можуть існувати в природі. Релігійний погляд, наприклад, кладе в основу відносин людей такий антиприродний мотив, як чисте, абстрактне благовоління людини до всіх у всяких обставинах... Я думаю, що людина хороша з тим, хто з нею хороший. Інтерес керує людиною.

Від кого вона має, того любить і шанує. Чи духовно чи матеріально, закон один...“ [6, с. 174].

Він добре розумів, що ця проблема пов'язана з людською свідомістю. У щоденникових записах він дуже часто звертається до ідеї Бога, безсмертя, потойбічності: “Ідея Бога неподільно, нерозривно споріднена з ідеєю безсмертя. З смертю Бога пропадає безсмертя, цей найкращий виразник інстинкту життя“ [6, с. 20].

Володимир Винниченко був переконаний: криза християнської ідеї може виступити феноменологічним фактором людського буття, що є відправним моментом пізнання сенсу індивідуального життя [1, с. 252–262].

Релігія завжди слугувала й буде слугувати певним народам, які належать до панівних. Слід відзначити, що релігія встановлює моральні норми, стверджував Володимир Винниченко, не тільки між панівними й пригнобленими народами, звичайно, не на користь останніх, але й між соціальними категоріями в суспільстві окремого народу: “Кожний Універсал неодмінно читався на Софійському плацу з парадами, з юрбою попів... з усією негарною комедією, якою царизм і пануючі класи гіпнотизували темні шари населення. Ніде на всьому світі, ні за одної найбуржуазнішої революції цього не було“ [2, с. 115]. Результат впливу православної релігії на український народ був очевидний для Володимира Винниченка: “Чудний наш народ... Усе життя любив волю – і все життя жив рабом...“ [8, с. 20].

Діяльність людини, що є джерелом історичного процесу, не обмежується лише егоцентризмом та впливом релігії. Один з найбільших парадоксів буття, на думку Володимира Винниченка, полягає в постійному, несистемному прагненні людини до свободи. Саме прагнення українського народу до свободи крізь віки побудило у Володимира Винниченка пошук причин такого внутрішньолюдського явища. В одному з листів до М. Горького 1909 року Володимир Винниченко писав: “Мир – это я, мои желания. Верно, даже принесение себя в жертву ради других есть мое желание, которое превысило прочие...“ [13, с. 75].

Головними засобами здійснення руху до свободи людства, окремих народів, соціальних категорій, окремих особистостей, причому руху до свободи всіх сфер життя: політичного, економічного, соціального, національного є, на думку Володимира Винниченка, дві речі – це революції та війни. Революції і війни спричиняють порушення рівноваги, гармонії у світі, внаслідок чого виникає дисгармонія в суспільстві, що, у свою чергу, призводить до певних психологічних процесів, які породжують внутрішнє прагнення до свободи людини, внаслідок чого виникають умови для розвитку людства [7, с. 242].

Володимир Винниченко був переконаний, що саме війни й революції є спонукальним мотивом для людини в прагненні до свободи. Тому на сторінках своїх щоденників та публікацій він дуже часто порушував цю проблему. Джерелом таких думок були події Першої світової війни: “Одне з

характерних явищ війни – страх... Ніхто нікому не вірить, і через те кожен старається бути якомога більшим патріотом“ [6, с. 88]; події Великої Лютневої та Української національно-демократичної революцій: “Ще раз наочно доказано, що на світі нічого абсолютного немає. Як завжди, почалося з елементарного, присутнього найширшому колові: з хліба, звичайного, чорного чи білого хліба“ [6, с. 256].

Стверджуючи, що джерелом історії є діяльність людини, Володимир Винниченко підійшов до складного питання в історичній думці: “Що рухає історією в дійсності: людство, людина чи щось інше?“ У листі до М. Горького він зазначав наступні думки: “Двигателем человека являются, в конечном счете его потребности, желания. Будучи рабом инстинкта отцовского, человек дает обществу детей, рожденных случайно, несознательно, возвращенных как – нибудь, без сознания громадной важности рождения иращения детей – будущего человечества, этого продолжения нас самих, в глубь времени“ [13, с. 72].

Історію творить не народ чи людина, весь хід історії залежить, передусім, від внутрішнього світу кожної людини, стверджував Володимир Винниченко: “Спеціальної психічної здатності “сили волі“ немає... Коли в людині є декілька протилежних бажань, то вони мусять боротися між собою. Сильними волею можна називати тільки тих, у яких є сильні, виразно окреслені бажання. Слабкими тих, у яких бажання невиразні, володіють людиною не цілком... Закон консерватизму категорично велить індивідові й цілим групам ті риси і ті засоби, які допомагали їм у боротьбі за існування. Національне почуття це є перш усього свідомість належності до певної групи, що зберегла себе до цього часу за допомогою певної суми засобів (звичаїв, мови, релігії, моралі, мистецтва і т. д.)“ [6, с. 34–39]. Саме тому, на думку Володимира Винниченка, український народ, який протягом століть був пригніченим, завжди буде прагнути до свободи у всіх сферах життя.

Усі біди українського народу Володимир Винниченко вбачав у антропоцентризмі історії людства, коли історію творять внутрішні мотиви та чинники окремої людини. Тому в останні роки свого життя він висунув ідею “колектократії“ як найбільш ефективний засіб подолання соціальних конфліктів і побудови справедливого суспільства. Цьому також послугоувала і його концепція “конкордизму“ – своєрідний аналог теорії конвергенції: шукати компромісні шляхи взаємовідносин між державами з різними соціально-політичними системами, налагоджувати між ними співробітництво, зближувати через мирне економічне змагання. Тим самим, конкордизм є система методів і правил боротьби з нещастям, яке панує над людством протягом величезної частини його історії.

Таким чином, аналіз залучених до вивчення матеріалів дає змогу зробити висновок, що роль людини, колективу, натовпу й релігії в історії Володимиром Винниченком розглядається в контексті антропоцентризму – ендогенних та екзогенних факторів. Рушійною силою історичного процесу є

внутрішні чинники кожної людини, що спонукають прагнення в людині до свободи у всіх сферах життя. Рух до свободи, на думку Володимира Винниченка, може здійснитися лише двома чинниками: війною та революцією на рівні народів, а на рівні класів у суспільстві – класовою боротьбою. Отже, всі історичні процеси в історії людства здійснюються через постійний рух до свободи. На думку Володимира Винниченка, негативний відбиток на історію українського народу мали два моменти: схильність людей до гіпертрофованої метафізичної інтенції та вплив православної релігії. Як наслідок у хаосі невизначеності, всезагальної розгубленості, людина ставала самотньою, роздвоєною, дезорієнтованою. Це світ, у якому панує інстинкт самозбереження, стверджував Володимир Винниченко. Визначальною рисою поглядів Володимира Винниченка є прагнення поєднати відтворення механізмів функціонування психіки з пошуками метафізичної природи суб'єктивного світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації: Історія Української революції (марець 1917 – грудень 1919 р.). – Ч. 1 / Володимир Винниченко. – К. : Політвидав України, 1990. – 348 с.
2. Винниченко В. Відродження нації: Історія Української революції (марець 1917 – грудень 1919 р.). – Ч. 2 / Володимир Винниченко. – К. : Політвидав України, 1990. – 328 с.
3. Винниченко В. Голота / Володимир Винниченко // Киевская старовина. – 1905. – №2. – С. 209–262.
4. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення / За редакцією В.В. Біленко, С.А. Гальченко / Володимир Винниченко. – К. : Вид. т-во “Криниця” книголюбів України, 1991. – 126 с.
5. Винниченко В. Одвертий лист дрібного буржуа / Володимир Винниченко // Слово і час. – 2000. – №10. – С. 70–75.
6. Винниченко В. Щоденник. 1911 – 1920. – Т. 1 / Ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка / Володимир Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк : Видання Канадського Інституту Українських Студій, 1980. – 500 с.
7. Винниченко В. Щоденник. 1921 – 1925. – Т. 2 / Ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка / Володимир Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк : Видання Канадського Інституту Українських Студій, 1983. – 700 с.
8. Єфремов С. Історія українського письменства / Ред. М. К. Наєнко / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 538 с.
9. Ковальчук О. Натовп на арені історії: актуалізація сили у практиках повсякдення на матеріалі творів В. Винниченка / О. Ковальчук // Дивослово. – 1998. – №6. – С. 9–11.
10. Кульчицький С. Володимир Винниченко / С. Кульчицький, В. Солдатенко. – К. : Видавничий дім “Альтернатива”, 2005. – 376 с.
11. Лащик Є. Винниченкова філософія щастя / Є. Лащик // Філософська думка. – 1998. – №1. – С. 50–60.
12. Листування Володимира Винниченка і Євгена Чикаленка (1902 – 1916 рр.) // Вежа. – 1997. – №8–9. – С. 187–220.
13. Листування Максима Горького з В. Винниченком // Слово і час. – 1993. – № 2. – С. 70–85.
14. Наукові записки. – Випуск 27 / До 120-річчя від дня народження В.К. Винниченка / Серія : Філологічні науки (українське літературознавство). – Кіровоград :

РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – 208 с.; Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – Вип. 48. – К., 2003.; Наукові записки. – Випуск 62 / Випуск присвячений 125-й річниці від дня народження В.К. Винниченка / Серія : Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – 258 с.; Наукові записки. – Випуск 92 / Випуск присвячується 130-й річниці від дня народження Володимира Кириловича Винниченка / Серія : Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – 476 с.

15. Сиваченко Г. Винниченків “Конкордизм” у буддистському та психоаналітичному дискурсах / Г. Сиваченко // Слово і час. – 2000. – №8. – С. 17–26.

16. Удод О.А. Історіософські погляди Володимира Винниченка / О. Удод // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) / Збірник статей. – К. : ІПіЕНД, 2006. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дергачов Олександр Васильович – старший викладач Кіровоградського інституту розвитку людини “Україна”.

Наукові інтереси: вітчизняна історія ХХ століття, історична біографістика, історія Української революції 1917 – 1920 рр.

УДК 61.4 (477.7)

ГРОМАДСЬКА МІСЬКА МЕДИЦИНА ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: УТВОРЕННЯ Й ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД

Валерій ЄРМІЛОВ (Миколаїв)

У статті розглядається утворення й початковий період діяльності громадської медицини міських самоуправлінь Херсонської губернії в 70-і – 90-і роки ХІХ ст., яка була тісно пов’язана із земською медициною.

Ключові слова: громадська медицина, міське самоуправління, міська медицина, Херсонська губернія, медико-санітарна допомога, земська медицина.

В статье рассматривается образование и начальный период деятельности общественной медицины городских самоуправлений Херсонской губернии в 70-е – 90-е годы ХІХ в., которая была тесно связана с земской медициной.

Ключевые слова: общественная медицина, городское самоуправление, городская медицина, Херсонская губерния, медико-санитарная помощь, земская медицина.

The article reviews forming and initial period of the public medicine practise of municipal government of Kherson province in 70-90 ies of the ХІХ cent., which was closely connected with country medicine.

Key words: public medicine, municipal government, municipal medicine, Kherson province, health care, country medicine.